ACADEMIA ROMÂNĂ
MEMORIILE SECŢIUNII ISTORICE
SERIA III. TOMUL XVI. MEM. 9.

BUCUREȘTII DE ACUM UN VEAC, DUPĂ ROMANUL UNUI AVOCAT (IOAN EM. BUJOREANU, 1862)

DE

N. IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI IMPRIMERIA NAȚIONALĂ | DEPOZITUL GENERAL CARTEA ROMÂNEASCĂ B-DUL ACADEMIEI 3—5
BUCUREȘTI
1935

	Lei
N. IORGA. Câteva observaţii asupra celui mai vechiu tezaur cultural românesc	5.—
N. IORGA. Legăturile româneşti cu Muntele Sinai	5.—
I. LUPAŞ. Inceputul domniei lui Matei Basarab şi relaţiunile lui cu Transilvania	15.—
I. C. FILITTI. Oameni dependenţi şi cultivatori liberi în Principatele Române în sec. XV—XVII	15.—
TOMUL XIV (1933):	300.—
N. IORGA. Opinia publică germană şi România lui Carol I, înainte şi după războiul de independenţă	20.—
G-ral R. ROSETTI. Făptuirea războiului dela moartea lui Ştefan-cel-Mare la acea a lui Matei Basarab. V. Strategia	70.—
N. IORGA. Din viaţa socială a Brăilei supt Turci	10.—
N. IORGA. Un observator englez asupra Românilor din epoca lui Tudor Vladimirescu	20.—
N. IORGA. Un om de severă muncă şi aprigă autoritate: D. A. Sturdza	5.—
CONST. I. CARADJA. Steagurile cucerite de Mihai Viteazul în lupta dela Guruslău din 3 August 1601	5.—
ALEX. LAPEDATU. In jurul asasinării lui Barbu Catargiu (Iunie 1862)	30.—
ANDREI RĂDULESCU. Cercetări privitoare la înfiinţarea Curţii de Casaţie în România	40.—
I. LUPAŞ. Corespondenţa lui Grigorie Ghica, Domnul Moldovei, cu Felix von Schwarzenberg, ministru preşedinte al Austriei 1849—1850	25.—
G-ral R. ROSETTI. Inceputurile artei militare în cuprinsul României de azi	40.—
N. IORGA. Vicisitudinile celui dintâiu student moldovean la Paris: Gh. Bogdan	30.—
TOMUL XV (1934):	300.—
R. V. BOSSY. Agenţia diplomatică a României în Belgrad şi legăturile politice româno-sârbe sub Cuza-Vodă	50.—
P. P. PANAITESCU. Contribuţii la istoria lui Ştefan-cel-Mare	25.—
G-ral ROSETTI. Graniţele Moldovei pe vremea lui Ştefan-cel-Mare	10.—
G-ral R. ROSETTI. Un document inedit asupra mişcării dela 3 August 1865	15.—
G-ral R. ROSETTI. Despre unele precizări recente ale locurilor bătăliilor dela Doljeşti, Vaslui şi Şcheia	5.—
AUREL V. SAVA. Vornicul de Vrancea	48.—
ALEX. LAPEDATU. Doi misionari scoţieni în Ţările Române acum o sută de ani	20.—
ALEX. LAPEDATU. Evreii în ţările noastre acum o sută de ani	20.—
N. IORGA. Wilhelm de Kotzebue şi momentul de prefacere modernă a societăţii moldoveneşti	80.—
N. IORGA. Memoriile unui vechiu dascăl	15.—
G-ral R. ROSETTI. Problema militară românească alaltăeri-ieri-azi	12.—
TOMUL XVI (1934):	
IOAN C. FILITTI. Proprietarii solului în trecutul Principatelor Române	15.—
N. IORGA. Ştiri despre Axintie Uricariul	15.—
CONST. I. KARADJA. Despre ediţiile din 1488 ale Cronicei lui Iohannes de Thurocz	15.—
G-ral R. ROSETTI. O mică întregire la istoria lui Ştefan-cel-Mare	10.—
I. NISTOR. Tratativele lui Mihai Viteazul cu Polonii	7.—
N. IORGA. Legături cu mănăstirile Meteorele din Tesalia. Cu o notiţă despre Nicolae-Vodă Petraşcu	15.—
N. IORGA. Testamentele domniţei Elina Cantacuzino	5.—
GEORGE FOTINO. G. Popovici: Un istoric uitat al vechiului Drept românesc	40.—
N. IORGA Bucureştii de acum un veac, după romanul unui avocat (Ioan Em. Bujoreanu 1862)	15.—
Sub tipar:	
I. LUPAŞ. Impăratul Iosif II şi răscoala ţăranilor din Transilvania	

BUCUREȘTII DE ACUM UN VEAC, DUPĂ ROMANUL UNUI AVOCAT (IOAN EM. BUJOREANU 1862)

DE

N. IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ședința dela 18 Ianuarie 1935

Există, am spus-o nu odată, o întreagă literatură românească necunoscută, care cuprinde lucruri interesante, adesea surprinzătoare. Fără să se ridice totdeauna la valoarea de artă, ea merită a fi cunoscută din mai multe puncte de vedere.

Intâiu, ea arată desvoltarea înceată, dar continuă, a unei originalități care va isprăvi impunându-se peste influența, totuși vie până azi, a modelor străine.

In al doilea rând, în ea se pot urmări progresele unei limbi literare care, trecând peste fabricațiile teoretice, care nu cunoșteau graiul trecutului și despretuiau limba populară, bază a oricărui stil, ajunge să poată da expresie oricărei idei și nuanțe oricărui sentiment.

Dar, mai ales, ea folosește prin aceea că, afară de cazul când subiectele se iau de-a-gata din alte părți, în ea se află notate condițiile de vieață ale epocelor în care deosebitele ei produse, mai mult sau mai puțin vrednice de a fi cetite, au răsărit.

Acum câțiva ani, am întrebuințat, în conferințile mele dela Paris, teatrul de mai ieri ca și romanul și nuvela, ca să caut a prezinta liniile pe care s'a desfășurat organizația noastră politică și socială, ca și, bine înțeles, vieața morală a țării noastre.

În această scormonire au ieșit la iveală unele nume care ar putea să rămâie, unele opere din care măcar fragmente ar fi demne de a fi reeditate.

Acum în urmă, hazardul mi-a scos înainte un roman necunoscut, plin de note scoase din realitatea de acum trei șferturi de veac, poate chiar ceva mai mult decât atâta, roman care miră, nu numai prin aceste revelații, adesea neașteptate, ci prin personalitatea autorului.

Acesta, Ioan M. Bujoreanu, dintr'o familie de boieri mai mici și mai recenți, era cunoscut prin retipărirea Pravilelor lui Vasile Lupu și Matei Basarab, ediție care se întrebuințează curent, în lipsa alteia mai bune, și până în acest moment.

Despre familia lui, iată ce a binevoit a-mi comunica ruda sa, d-l Florescu, cunoscutul genealogist și istoric:

«Mihail Bujoreanu, tatăl lui Ioan, era fiul lui Constantin Bujoreanu, medelnicerul dela 1815, mort de ciumă la 1830 și îngropat în curtea bisericii Sf. Ilie din Calea Rahovei, ctitorie a neamului maicii sale, casele boierilor Bujoreni fiind, de altfel, în proxima vecinătate a bisericii. Maica lui Mihail era Catinca Fotinò, fiica lui Teodor Fotinò, cunoscut și supt numele de Michea Fotinò, fiu al lui Mihai din Chios, legist și filosof al Marii Biserici la 1781, și al fetei lui Pandele Hiotu.

«Constantin Bujoreanu își luase numele de familie dela mumă-sa, Smaranda Bujoreanca, care fusese soția lui Manolachi Sandagiu, fost Clucer, mort pe la 1786, și care-și zisese și el Bujoreanu. Smaranda era fiica lui Radu Bujoreanu, Stolnicul dela 1768, și al Mariei Matei Fălcoianu. Acest Radu avea ca părinte pe alt Radu, mort la 1751, și ca mamă pe Anița Brăiloiu, nepoata de fiu a Marelui Ban Cornea din Domnia Brâncoveanului. Radu acesta era unul din fiii lui Șerban Bujoreanu, fostul Mare Ban dela 1716, și al Ilincăi Mihu Brătășanu, iar Șerban fusese fiul unui Dima Bujoreanu, căpitan la 1673 și 1697, și al unei Bârsești. Din lipsă de documente mai concludente, nu am putut lega pe acest răstrămoș al lui Ioan Bujoreanu cu alți membri ai familiei Bujorenilor, aflători în cursul veacului al XVII-lea».

In ce priveşte biografia, iată şi notele pe care mi le procură, cu aceeaşi amabilitate, d-l Mihail I. Bujoreanu, fiul scriitorului:

«Ion M. Bujoreanu s'a născut în Bucureşti, la 3 August 1834 şi a murit la 1 August 1899. A fost fiul lui Mihalache Bujoreanu şi al Raliţei Bujoreanu, născută Lipoianu. Cursul gimnazial sau liceal — cum era pe atunci — le termină la Institutul Mitilineu. Tatăl său moare tânăr după ce-şi pierde o mare avere. El întră în calitate de «conţopist» la Ministerul de Interne. Ocupă rând pe rând funcţiile de zapciu (subprefect) în mai multe plăşi din judeţul Ilfov, apoi de director de Prefectură la Vlaşca, la Insurăţei (?) şi la statistică supt Marţian, de judecător la Ploeşti, prefect la Ismail, director la «Monitorul Oficial» şi, făcând politică conservatoare, rămâne fără slujbă cât a stat la guvern Ion C. Brătianu.

«După căderea guvernului Brătianu şi venirea la putere a junimiştilor (1888), i se dă postul de subdirector la «Monitorul Oficial» şi el stă în această slujbă până în anul 1897, când, venind din nou la putere liberalii, iese la pensie».

Bujoreanu, care a mai tipărit şi o culegere de «traducţiuni şi prelucrări», intitulată «Cunoştinţe folositoare» (numai partea întâiu, deşi se făgăduia câte un «volum» — adică o fascicolă — în fiecare an; Bucureşti, fără dată, dar după 1865), în care se menţionează şi hotărîrea Consiliului judeţean de Ilfov de a înlocui «actualele case şi bordeie ţărăneşti, care sunt în starea cea mai mizerabilă atât supt punctul de vedere arhitectonic, cât şi supt acela al igienei şi salubrităţii», prin clădiri-model şi se prezintă o formă-tip, franceză, cu totul apuseană şi nepotrivită, adăugindu-se şi unele reţete, e în acelaşi timp autorul unei piese de debut, *Fata supt epitrop*, apărută la Bucureşti în 1855, în editura lui Gheorghe Ioanid, cunoscutul librar.

Comedioara într'un act, şi cu «cântece», e închinată «Ecselenţii Sale Marelui Vornic Constantin Cantacuzino, cavaler, marele cordon al mai multor ordine împărăteşti, etc., etc., etc.», pe care autorul tânăr îl socoate un protector al «literaturii şi artei dramatice». Se întâlneşte într'însa, prea mult, obişnuita frazeologie sentimentală într'o limbă pe care Bujoreanu o va

corecta (el însuși se prezintă ca «devuatul servitor» al lui Cantacuzino), și versurile sunt din cele mai proaste. Dar încă de atunci se vede la viitorul editor de pravile și diletant istoric o înțelegere pentru graiul țărănesc pe care-l reproduce aidoma, și, pe alocurea, nu fără un șfichiu de haz. Se pot releva cuvinte neobișnuite, precum «cloșniță» (p. 12), «chipcan» (p. 14) [1], «lațele» (p. 15: «îți scot lațele din rădăcină»), «termentin» (p. 16), «scatolcă» (pentru solniță; p. 17), «herechet» (p. 27), «pandolii» (p. 32), «acușic» (p. 40).

Bujoreanu a perseverat în această direcție, și în 1857 el dădea patru bucăți de același fel: «Cuconu' Zamfirake» (trei acte, din 1855, când traduce din hazliul Paul de Kock *Lăptărița dela Montfermeil* și din Florian, trei nuvele) «Bătrânul Läceanu» (canțonetă sau «cânticel»), «Doctorul scăpătat» și «Lumpatzius à la recherche d'une position *(sic)* médicale» (în franțuzește).

În cea dintâi bucată e iarăși pitoresc și umor popular [2]. E interesant Soreanu, care «premenește limba, căci altfel noi ăștia cu antiriu mirosim a proști de departe» (p. 17). Florina dorește «să meargă la teatru [3]), la baluri, la clupuri, la Șosè, la Cișmegiu» (p. 22). Protestarea indignată a provincialului Zamfirache: «Domnule, nu mă necinsti, căci am rang și te trag în crimenal» (p. 31). Pentru nuntă se aduce «niște candel, născopite *(sic)*, corcoduși» (p. 41). Zamfirache, însurat, apare «la modă»: «fes negru pe cap, un halat foarte larg și lung, de-i atârnă pe jos, legătură albastră, jiletă deschisă, pantaloni vărgați deschiși, prea strâmți, cizme prea largi» (p. 44). Dar se întrebuințează cuvinte ca «exigisis» și «matiură» (p. 45). Un curtezan e pentru servitor «domnul tânăr care poartă două coarne de cârpă pe lângă urechi» (gulerul ; p. 46). Servitorul în «livrè» «parcă e strâns în butuc» *(ibid.)*. Bucătăreasa face «halvà turcească» *(ibid.)*, dar «Avram Ovreiul» e croitorul de modă

---

[1]) E vorba și de «țârcovnicul Ciacșirică». — Găsim și câte o notă în adevăr poetică. Grădinarul țăran spune nevestei sale, cu care se împacă: «Și, dacă ne-om îmbolnăvi vr'odată de boala care face să murim, când sunt foile uscate, ne vom duce într'o pădure cu brazi: acolo sânt totdeauna foile verzi» (p. 53).

[2]) De ex.: «să povârnim spre țârcovnic» (p. 22). «Mocățoaica nenei» (p. 34), «gușița mea» *(ibid.)*. «Oul neichi», «moțata nenei» (p. 35), «nacsina» (p. 46).

[3]) E vorba și de «Valerì, actrița noastră din București» (p. 25). Dese reminiscențe de operă (și p. 30).

nouă (p. 47). Neînțelegând limba din biletelele adresate frumoasei lui neveste, eroul strigă: « De eram un stăpânitor, i-aş trimite dracului în Franța pe toți maimuţoii ăştia cari-şi pocesc limba » (p. 48). Şi, cum e vorba de « angel », el răspunde, asigurat: « Angel nu şade aici » *(ibid.)*. Dialogul, şi cu « amintiri greceşti », al lui cu franțuzitul « Marşăntoiu », *Allemand né à Paris*, nu e fără haz (pp. 48—51 [1]). Afişul de teatrul cu « Herşcu bocceagiu » *(sic)* al lui Alecsandri şi multe altele (pp. 54—5), plus « l'Échelle *(sic)* des femmes», lângă cel cu « voltijorii » dela Circ, ar putea fi autentic. Conversația cu Bojogărescu, pe vremea ocupației austriace, e vioaie şi spirituală: e vorba dacă papucii, pentru comoditate şi economie, se poartă « desculț » ori ba (p. 63). Vizitatorul cu « şapcă de piele », arată cum şi-a moralizat nevasta: « după pravila lui Isaia joacă ciomagul pe spinare » (p. 65). Rezultatul e satisfăcător: « poartă rochie de stambă, umblă cu picerele goale pân casă, fiindcă scândurile sunt curate, face bucate, mătură, câte odată şi spală; decât, oricum, îi mai dă ajutor o fată de Țigan, o roabă a mea » (p. 65).

Pe lângă amorezul serios, Matei Trandafirescu, este şi amorezul escroc, Teodor Bogasierescu, cu « simțiriunea şi repaosiunea » lui, care oferă lui Zamfirache un « barometru » adecă, la întrebare, un « ceasornic care se întoarce la o săptămână odată » (p. 71). Dichiseala cu « alb » şi « roşu » a noii soții a lui Zamfirache, Vrăjbeanca (p. 86), plus sprâncene şi « alunițe », arată că « nimic nu e nou supt soare ».

In tabloul final, salonul e plin de aceia cari, la « soarè », « joacă stos sau preferanț » şi lotto (pp. 36—37). E o scenă, cu « tern », cu « catern », « puntorci » şi « ambo », cu cuvintele greceşti amestecate, care se va repeta în romanul de mai târziu, din cele mai bune în vechiul nostru teatru. Dar toată această parte n'are nicio legătură decât a personagiilor cu ceea ce Bujoreanu numeşte o « piesă ».

Cele două bucăți următoare sânt, fără acelaşi spirit, ca ale lui Alecsandri. *Lumpatzius* reproduce cu schimbări pe *Doctorul scăpătat:* limba e deosebit de bună.

---

[1]) « Cârpături » (p. 50).

La 1859, Bujoreanu află cuvinte simțite, în genul *Cântării României*, pentru Unirea Principatelor (*Revederea Moldovei cu România supt Alecsandru Ioan I în 1859*, București, 1859; frumoasă mică broșură, tipărită de Ferdinand Ohm). N'am văzut «Momente de distracție».

Dela dânsul mai avem deci pagini care dovedesc o călduroasă iubire pentru trecut, o inițiare în documentele păstrate dela acesta, o pricepere în ce privește sensul lor. Dar nimeni nu-și aduce aminte că, la 1862, el, acest avocat bucureștean, a dat la iveală, cu sprijinul unui N. Cernovodeanu, un roman de moravuri, cuprinzând două volume destul de groase, întrerupte din motive ce se vor vedea: *Misterele din București* (tipografia Ștefan Rasidescu, Pasajul Român).

Arhitectura acestei opere literare nu e cea mai limpede și mai bine potrivită, probabil și pentrucă autorul avea de gând să prelungească, dacă nu povestirile de moravuri pe care le intercalează, măcar vizita la Cătunul a celor doi călători cu tot ce se desfășoară, curat și înălțător, în aceastălaltă atmosferă, pe care ține a o face cunoscută. Aceasta reiese, de altfel, și din observația dela sfârșit, cu litere mărunte: «Crez însă că narația mea ar fi găsit-o cineva mai interesantă, dacă ar fi aflat și scenele misterioase prin care trebuia să trec cu romanța, precum îmi propusesem, și pe care am fost constrâns a le trece supt tăcere, de frica unei legi ce a apărut de curând» [1]). Doi frați, dintre cari unul abia întors dela Paris, își propun să facă o excursie în pădurea Băneasa și de acolo trec la moșia lor, Cătunul. Descriind și marginea Bucureștilor și acest sat muntean din șes, autorul intercalează deosebite povestiri despre scandaluri și crime bucureștene pe care fratele mai mare, care le cunoaște bine, le prezintă fratelui mai mic, care n'avuse vremea să se inițieze în ele.

E vorba acolo de multe lucruri petrecute în locuri deosebite. Femei care petrec cu amanții lor provoacă nenorociri de pe urma cărora trebuie să îmbrace rasa călugăriei (de acest monahism feminin se face un mare abuz, ca și de ucideri și de otră-

[1]) Undeva se scuză și în ce privește pe judecătorii atacați de dânsul, rugând pe cei drepți și cinstiți să n'o ia asupră-și.

viri, pe care avocatul avea cum să le cunoască). Scene de conrupție și uneltiri de crimă. Se desfac din aceste înșirări de evenimente banale sau violent tragice unele tipuri care interesează — și le voiu prezenta la urmă pe câteva dintre ele —, dar mai ales mediul apare clar.

Un mediu pe care am dreptul de a-l crede al vremii înseși când Bujoreanu își face cartea — căci ni se vorbește de « domnitor »: Vizita « Domnitorului » la temniță; « Domnitorul țerii » (II, p. 76) și « adiutantul dejurna »; (II, p. 255). E o vreme când vechea pană de gâscă se mai întrebuințează, și de aceea se precizează: « condeiu de plumb » (*ibid.*, p. 31). E o lume cu « efreiteri » (II, p. 89), cu « pomojnici », (I, p. 330), cu paznici de noapte, cari strigă « cine este acolo » (II, p. 74). Ni se dau nume de otele, de localuri de petrecere care sânt de prin anii 1860, deși unele amănunte de o extraordinară cruzime, în această satiră socială fără rezerve, care se opri în fața protestărilor și de frica unei noui legi de presă, ar fi mai potrivite pentru epoca Fanarioților în ultima fază [1]) sau pentru aceea, fără prea mari îndreptări morale, care i-a urmat nemijlocit. Căci, poate fără să existe un raport între cele două scrieri, aproape strict contemporane, aceasta fiind cu mult inferioară ca închegare și formă literară aceleia cu care suntem aduși a o compara, între Neagu Bulboacă, zis, un moment, și « domnul Negreanu », om de societate, și între vestitul Dinu Păturică, anume asămănări se impun răpede și cu siguranță. Autorul însuși zice, în Prefață, arătând că prezintă « produsul unui impuls natural și netrecut prin examenul unui maestru îndoctrinat »: « Mistere din București sunt mistere *din* București, iar nu Mist*erele* Bucureș*tilor*. Fondul este o romanță înconjurată de diferite scene fictive pentru a biciui viciul, care scene s'ar fi petrecut în *diferite epoce ale trecutului nostru social* ».

Voiu învedera întâiu ce se prezintă ca atmosferă în ce privește Bucureștii înseși și apoi vieața de țară.

---

[1]) La serate, cutare cucoană mai în vrâstă scoate exclamații grecești: « mega şi chirie », (I, p. 35) și doi judecători, indignați de « obrăznicia » unui om cu dreptate, vorbesc aşa: « pios ine aftì i puşlamà? Den ton gnorizo » (I, p. 328). Se mai zice « a cabulipsi » (II, p. 91), « neprahtisit » (I, p. 255), « a lua tacrir » (*ibid.*, p. 258). Sânt medici nemţi cari nu se deranjează la cafea (I, p. 236) şi « bărbieri cu lanțetă » (I, p. 272). Se vorbeşte şi de un « general străin » care ar voi să ieie pe o fată de boier (II, p. 56).

I

Pentru București, descrierea e rară și scurtă. Ici și colo se pot prinde numai unele note de vieață contemporană. Gorganii, cu frumoasele grădini, cu casele modeste în care și tinerii își îndulcesc vremea fumând, ca și boierii bătrâni, moștenitori ai unui mai îndepărtat trecut, din « ciubuce lungi de lemn de iasomie », luându-și des-de-dimineață cafeaua. Șoseaua cu bufetul ei, « izvorul depravaților », și cu doamnele bătrâne cetind în caretă o romanță franceză. Pădurea Băneasa, unde se poate lua dejunul în mijlocul verdeței, lângă « mica fântână din vale » și « pavilionul » plin de inscripții necuviincioase. Herăstrăul, unde un Grec monopolizator stoarce de bani părechile clandestine, între care străinele, mai ales Francezele, care comandă « supeuri » [1]. Tineri cu « mănuși de jacmè », « pungași zdrențoși », femei. In general, mai ales pe de lături, « gropi mari și heleștae permanente » [2]: opt ani, cât a lipsit tânărul Lungeanu, n'au adus nicio schimbare. Se mai pomenește Ulița Franceză, Cișmegiul. Se bea « must dela Filaret » [3].

Iată tribunalul:

« O clădire cu un etaj, situată alături cu încăperile Ministeriului Justiției și izolată de celelalte încăperi din curtea judecătorească, era lăcașul unde se judecau toate pricinile criminale și corecționale din cea mai mare parte a Țării Românești. O scară cu patru trepte ce se clătinau subt picioare și pîntre care se vedea tot golul dedesubtul lor servea de întrare generală într'un coridor a cărui dimensiune era de doi stânjeni cvadrați. Din partea stângă a coridorului se vedea o sală îngustă și lungă, așa de veche cât și ruinată, iar în partea dreaptă se prezentau două uși laterale, din care una avea întrare în pretoriu, iar cea din stânga ei în cancelaria tribunalului » [4].

Se vede că avocatul, care e autorul, cunoaște bine locurile.

---

[1] I, pp. 2—3.
[2] I, p. 11.
[3] II, p. 72.
[4] I, p. 307.

Vieaţa oarecum apuseană e la « birturile », la « otelurile nemţeşti », cu chelnerii cari servesc încet, cu gazetele germane şi franceze, cu masa de biliard, ca la « Europa » sau « Brenner » [1]). « La birturile nemţeşti se serveşte cineva foarte anevoie şi chelnerii trebue să pună câte zece minute de interval ca să aducă un fel de bucate... In sala biliardului se afla o mulţime de Greci, Nemţi, şi Români puţini. Unii cetiau jurnale nemţeşti, căci numai de acestea se aflau acolo; mulţi jucau table, domino, cărţi, şi doi inşi biliard ». E rar să se vadă « un fecior de boier într'o cafenea » [2]).

Toaletele timpului apar. Pentru clasa de sus, mergând până la ultima treaptă a unei boierimi de funcţii, plină de parveniţi, « mantile », « bonete albe cu funte mari », « coafuri încărcate de pompoane şi de flori, a căror greutate e în cumpănă cu capul », la femeile « pomponate şi înflorate », « împopoţonate, malacovate şi gurguţate » [3]), lângă domni în « jiletă albă » supt « frac sau cvecher », cu gulere mari şi « lornetă de gât », aşa cum se văd în tablourile pictorului epocei, atât de « adevăratul » Teodor Aman [4]). Pentru o bătrână din clasa meseriaşilor se cuvine un « bonet foarte simplu », o « rochie de bareş coloare închisă şi pe d'asupra o boccea neagră cu flori de mătasă verde pe la colţuri ». Pentru una tânără: « o pălărie de mătasă verde închis, rochie de mătasă subţire de o coloare închisă, pelerină de mătasă neagră » [5]).

Ca distracţii, serate de « loton », cu « caternele » şi « caniotele » lor, în care cine poate înşeală şi fură, împrumută şi nu dă înapoi, până la respectabilele doamne, curarisindu-se cu « hapurile lui Morizon », care-şi aduc pentru măritiş fete a căror vârstă se ascunde şi care vor fi mamele acelor pe care cu atâta desgust le înfăţişează, tragic, prin anii 1880—1890, Delavrancea, în *Iancu Moroiu*, cea mai cumplită satiră a burgheziei şi funcţionărimii bucureştene în anii de triumf exterior ai Domniei regelui Carol I, şi în oribila frescă de un realism fustigator, *Paraziţii*. Alături se face câte un « burlot de stos »,

[1]) I, p. 80.
[2]) II, p. 18.
[3]) I, 51.
[4]) I, pp. 29, 31, 36, 51. V. şi *ibid.*, p. 108.
[5]) II, p. 35.

cu cărți «noi și pontorci» [1]) Se aude: «banc», «talie», «cine taie? Un sfanț ochiul, parole și el mazo; este cartea mea» [2]). Se poartă «farfuriuțele de dulceți». Conversația trece prin grosolănie și ajunge până la sângeroasa insultă, care oprește doar un minut jocul: «Te întindeau», spune una, «craii la Cișmegiu și prostul de bărbată-tău mânca smântână cu cartofi la moșie» [3]). Sau, când cutăreia i se zice de adversari: «madamă»: «Madame sânt numai la hanul Zamfirescului» [4]). Se vorbește de «un noroc cât Colțea» [5]). Dar se recunoaște că se află case care se închid înaintea persoanelor pătate [6]).

Teatrul e însă plin și, afară, Evreii fac speculă cu biletele: în lojă se înjgheabă legăturile obișnuite între femei mai în vârstă și tineri cari vreau să trăiască bine, fata de lângă mama văduvă privind în sală ca să-și afle un rost [7]).

O seară de bal mascat în sala Slătineanu sau Momolu e prezintată cu vioiciune și coloare. Lumea n'are ținută și n'are spirit, ajungând uneori la ultimele grosolănii adresate femeii care nu îngăduie o anume «curte»: «Ați venit cu rochiile sumese din mahalaua Dobrotesei ca să găsiți mușterii? La hârdău mi-ai învățat să dai asemenea răspunsuri?», ca să-și audă doar acest răspuns dela cinstita fată de meseriaș: «Pleacă și ne lasă; ești nesuferit!... Cazi pe lume ca iarna grea!» [8]).

Pentru lumea mai săracă, pe lângă cafenele, sunt și «cazine», unde pot lua dulceți și cafea [9]).

Banul [10]) îi stăpânește pe toți, făcând să joace figurile comice înaintea aceluia care astfel își poate continua tragedia. Cu «icosari» poți trece de barieră fără bilet, căci «căpitanul» te va recunoaște îndată că ești un boier cu moșie, care ai trecut adesea pe acolo. Rețeta lui Neagu Bulboacă, de atâtea ori

---

[1]) I, p. 54.
[2]) I, p. 55.
[3]) I, p. 44.
[4]) I, p. 48.
[5]) I, p. 51.
[6]) «Doamna Bruneasca, din cauza imoralei sale conduite, nu mai fu primită în nicio casă onestă»; p. 114.
[7]) I, p. 106 și urm.
[8]) I, p. 18.
[9]) I, p. 306.
[10]) Se pomenesc galbenii, icosarii, sfanții.

ucigaş, se potriveşte, după socotinţa autorului, la toţi: « Să le ungem puţin buzunarele cu miere şi să facem lucrul cum se cade » [1]). Epistatul, venit să urmărească un criminal, ia palme şi bani, şi pleacă închinându-se « cuconului Stamate », care-i spune: « Ia acest galben şi deschide-ţi ochii altădată în ce casă intri şi cum trebuie să te porţi » [2]). Bietul om crede că altfel nu se poate, deşi blastămă situaţia în care-l pune o slujbă cu aşa de puţin prestigiu, servită cu aşa de puţină demnitate: « Să o bată Dumnezeu de funcţie care mă pune în poziţii critice cu toată lumea » [3]). Nu numai comisarul, ci şi procurorul, care pătrunde în casa celui care a poruncit crima, rostind sacramentalul « vă sărutăm mânile », stau gata la pradă. Procurorului i se oferă, pentru a face să se condamne un nevinovat, o sumă care nu-i convine: « Aide, ia 300 de galbeni şi nu mai zice nimic! — Ascultă, cocoane Stamate, eşti bogat destul: dă-mi 500 de galbeni şi să nu mai fie vorba. Voiu face o lucrare să-ţi placă astfel încât să-mi mai dai şi un prezent ». La vederea « gălbenaşilor ferecaţi, drepţi la cumpănă şi negăuriţi », el consimte a făgădui în scris săvârşirea nelegiuirii, rămâind ca hârtia să i se restitue după ce-şi va fi ţinut cuvântul [4]). Şi drăcescul sfătuitor, ocnaşul Bulboacă, face pe stăpânul său a se gândi şi la judecători: « Acum, unde s'a dus mia, meargă şi suta, numai să fim siguri de izbândă. Aşa sânt pricinile criminale: ca să scape cineva dintr'însele, trebue să plătească cu sutele şi cu miile. Uite, din pricina aceasta, posturile de judecători la criminal nu le-ar schimba nici pe ale miniştrilor. Orice pricină, cât de mică, atârnă numai la galbeni, şi judecătorii s'au învăţat rău. Ei nu se încurcă cu nimic, ci se ţin grei, Doamne fereşte » [5]). Unul din judecători, care stă la Otelul Europa, ocupat cu două Franceze, se plânge de cheltuielile pe care aceste iubiri le reclamă, aşa încât ar fi grea vieaţa, dacă n'ar găsi câte un ajutor amical: « Ştii că este o vorbă că Dumnezeu nu lasă pe om nici când rămâne în sapa de lemn. De unde cu

---

[1]) I, p. 251.
[2]) I, p. 257.
[3]) I, p. 256.
[4]) I, pp. 286—287.
[5]) I, p. 298.

gândul nu mă gândesc, mă pomenesc din vreme în vreme cu câte un creştinaş lăsându-mi un fişic pe masă, ca să-i fac vreo trebuşoară... Crede că astăzi eram la os» [1]). Altul, învinuit pe vremuri că a pus pe o slugă turcită să-i ucidă fratele, se lasă tot aşa de uşor convins.

Iată chiar Logofătul Dreptăţii al «Domnitorului», care vine să-şi ofere lui Stamate, pentru fiul acestuia, Alexandru, fata compromisă. Conversaţia lor e plină de învăţăminte: «Poate a venit ca să-l împrumut cu bani; atâta prevăz numai că nejumulit nu scap», spune cel de gazdă. Iar vizitatorul se laudă cu ce a putut realiza la putere: «M'am curăţit de toată datoria, care se urca la vreo şasezeci de mii de galbeni şi mi-am desrobit toate moşioarele. Ian spune-mi, ce zici? — Ce să zic alt, cucoane Dumitrachi, decât că vă admir capacitatea. Este cunoscut că omul mare este tot mare şi că, orice ar zice cineva, ar fi de prisos. — Şi unde mai pui iarăşi că am mai cumpărat moşia Pârlita pe nimic, care are aproape la o mie de clăcaşi!» Şi, despre puterea sa: «Postelnicul este numai o mobilă: nu face nimic; ba face ceva: dă mese, joacă cărţi, toacă la parale şi întreţine toate străinele care vin în Bucureşti. Într'o zi m'am dus la Palat şi m'am certat furcă cu Domnitorul. I-am zis curat: nu mai pociu să mă lupt, Măria Ta, am obosit de tot; nu mai ştiu unde-mi este capul. Ştii ce mi-a răspuns Măria Sa? Habar nu ai... Mi-a zis Măria Sa cu cea mai mare delicateţă: Să nu faci una ca aceasta, arhon Logofete, căci, dacă-ţi dai demisia, se va încurca toată politica ţării şi eu voiu fi silit să mă lepăd şi eu de Domnie. Fără dumneata nu sunt bun de nimic... Uite iubesc pe Domnitorul ţării şi nu voiu să-i stric hatârul pentru lumea toată. Am hotărît să lucrez şi să fiu ministru până voiu muri, ca să nu fie silită Măria Sa să se lepede de Domnie... — Şi prea bine veţi face, foarte bine, cucoane Dumitrachi. Se cunoaşte că sânteţi un adevărat Român şi că veţi face fericirea ţării. — Negreşit că sânt Român, deşi tată-mieu se zice că ar fi fost Grec şi că ar fi adăugat un *ceanu* la numele său; eu însă nu crez, şi pentru aceasta iubesc pe Român. — Cum bunăoară unii zic

[1]) I, pp. 301.

şi de mine că sunt de viţă Sârb şi că mă numeam odată Dangovici.— Aşa e lumea făcută, să critice ».

Autorul a crezut prudent să adauge în notă: « Mă găsesc dator a arăta aci că numirile personagelor ce figurez în acest op sânt improvizate şi că, dacă din întâmplare s'ar găsi cineva în ţară care să poarte vreuna din aceste numiri, îi cer de acum scuzele mele, căci intenţia mea nu a fost a atinge susceptibilităţi ».

Şi, la urmă, vizitatorul, mulţumit că i s'a primit această ofertă, cu locul de director pentru viitorul ginere şi o bogată zestre în bani şi moşii, încheie astfel: « Mă grăbesc a mă duce la Vodă, care trebuie să fie prea neastâmpărat de nevenirea mea. Il fac să mă aştepte prea mult, mititelul » [1]).

Lumea judecătorească o cunoaşte perfect acest om deprins a trăi în mediul ei. E de tot hazul, vrednică de un Caragiale, scena judecării procesului între negustorul bucureştean de grâne prădat la Brăila, care, ca să urmărească pe vinovat, merge la Viena, unde zace un an şi jumătate în spital, ca să afle că frumoasa soţie s'a măritat din nou cu un « drăngălău », şi ea, care nu i-a dat odraslă timp de cinci ani, are acuma un copil « mic de zile ». Apare prezidentul obosit, judecătorii cari, scriind bilete de amor şi făcând caricaturi, dau osteneala unul în spinarea celuilalt, până la supleantul care află un motiv legal de a refuza, avocatul care se ceartă public ca să-i vie afacerea la rând: « Am cinci înfăţişări pe la diferite Curţi... Imi pare rău şi mă mâniiu. — Aide, să facem hatârul d-lui Trăncănescu ». Şi batjocura cu bietul om care şi-a pierdut nevasta şi se plânge, cum am spus, că nu i-a dat odraslă şi lui: « Pentrucă nu eşti bun de prăsilă. — N'oiu fi, cucoane prezidente: nu mă împotrivesc înaintea voinţii lui Dumnezeu şi a Măriilor Voastre ». Judecătorul, sensibil, a descoperit imediat calităţile fizice ale Brânduşoaii. « Ad'un scaun încoace, mă aprod, să şază dumneaei. Nu voiu să o văz în picioare ». Preşedintele: « Impricinaţii nu pot şedea jos înaintea judecăţii. In condică nu este niciun articol special pentru aceasta. — Se face excepţie

---

[1]) Pp. 142—6.

când oamenii sunt pătimași, și domna Brândușoaia pătimește de nevricale. — Atunci este altceva». I se obiectează negustorului că trebuie să meargă la Consistoriu, fiind o afacere de resortul preoților, și el se explică: «Preasfinția Sa și preacuviosul părinte arhimandrit... — Zi: arhimandrit curat și nu lungi vorba... — M'a întrebat dacă am 500 de galbeni pentru ca să-mi dea nevasta înapoi și pe copilul făcut din preacurvie să-l trimiță la cutie, unde să depuie cele 500 de galbeni pentru creșterea lui; dar vă rog aceasta să nu o treceți pe hârtie». In zădar prezintă el, la cerere, biletul de cununie pe care «l-a păstrat ca pe niște moaște» (dar și celălalt are pe al său, dat de «părintele Ciocănel dela Cuibul cu Barză»). In zădar, stâlcind noul vocabular al dreptății, se plânge că nu-l înțelege: «Vorbiți cam pe sfranțozie, și răposatul tată-mieu nu m'a ținut la școală mai multă vreme ca să mă procopsească și pe mine cu limba asta nouă», în care vorbește de «asprimitatea legilor». Avocatul, aducând înainte tot felul de «de vreme ce», «în vedere că», «în considerare că», e de părere că «domnul Brânduș trebuie să fie răbdător și clienta mea să rămâie măritată cu domnul Repezeanu». Urmează «chibzuirea» cu nehotărîrile ei: «Brândușoaia să aleagă din doi pe care va voi», «să tragă amândoi bărbații la sorți și care va câștiga să ia pe femeie», până ce câteva cuvinte, spuse de avocat la ureche, decid contra lui Brânduș, care, poftit a iscăli și el sentința, strigă: «Domnilor judecători, eu nu sunt mulțămit pe dreptatea dumneavoastră, care-mi pare strâmbătate... — Nu putem mulțămi pe toți. — Nu iscălesc de aș ști că mă bate la spate».

Tot ce se ține de acest mediu e cunoscut lui Bujoreanu: «îngrijitoria temniței», «vornicul temniței», «casa de popreală».

Cu toată dragostea e înfățișată, apoi, o clasă de meseriași români pe cari i-a înghițit vremea, fără nicio apărare a politicianilor stăpâni, înaintea mijloacelor materiale superioare fără frâu moral ale străinilor de toată speța. Se văd și casele lor și ale negustorilor, micuțe și curate, cu câte un salcâm înainte. La ferești, «perdele de tulpan». In «sicrin», «mulțime de cești, de păhare, chisele cu dulceață, lingurițe și feluri de drăcii»,

lângă «trenţele de rufe» [1]). Iată cinstita casă a croitorului, lângă Biserica cu Sfinţi [2]), de unde dulcea Frusină e chemată de moaşa mahalalei, câştigată răpede cu bani, ca să meargă pentru cusăturile alese, pe care ştie aşa de bine să le «festoneze», în casa bătrânului boier Dângeanu, care-i vrea trupul, şi, peste câteva ceasuri, otrăvită cu opiu, rănită de moarte în căderea ei năprasnică, acel trup rămas curat numai prin moarte e aruncat de Ţiganul boieresc, care e uneltitorul în toate cele rele, în stradă. Iată, chiar în faţa locului unde zace fetiţa însângerată, un cojocar de toată cinstea şi isprava, Sălcianu, care e pârît că ar fi ucis pe aceea căreia a încercat a-i trezi vieaţa, aducând-o în prăvălia sa, şi o judecată plătită cu bani grei îl trimete în temniţă unde, înainte de a i se judeca apelul, e trăsnit de apoplexie. Nobilă figură de reprezintant al unor străvechi datine de orăşean român, ale cărui cuvinte sânt însemnate cu pecetea celei mai mari omenii, celei mai adânci înţelepciuni şi celui mai creştinesc spirit de îndurare creştină. Şi toată familia lui e împodobită cu aceleaşi alese daruri: soţia, «mama Elisaveta», fiica, Maria, înaintea căreia a îngenunchiat curăţia de suflet a tânărului boier Alexandru Dângeanu, blânda nepoată Tincuţa — «fetele de meseriaşi», spune una din ele, «nu se înduplecă lesne, nici îşi vând onoarea pe bani» [3]) — şi acel vrednic ucenic Stoian, care, după ce şi-a apărat, în faţa acelor ticăloşi judecători, stăpânul, se învredniceşte a fi soţul Tincuţei şi moştenitorul prăvăliei. Altceva decât aceeaşi lume stricată, peste câţiva ani numai, de politicianismul de falsă imitaţie apuseană ca să dea familia zugrăvită de Caragiale în *Noaptea furtunoasă*, cu jupânul membru la club, cu soţia care se ţine cu calfa, acesta, de fapt, ca şi dânsa, păstrând colţuri de gingaşă onestitate în suflet, dar prins în minciună şi păcat, şi cu băieţaşul Spiridon, care face o aşa de teribilă ucenicie....

---

[1]) II, p. 81. — La cei săraci câte o «icoană veche de hârtie neîncadrată, lipită cu cocă de zid» (I, p. 199).

[2]) E vorba şi de «maidanul Icoanei».

[3]) I, p. 197.

II

Ca să ieși din București se cere, de « căpitanul de barieră », « bilet de drum ». Treci astfel spre Giurgiu sau spre Brașov. Pe această din urmă linie se dau la Săftica, lângă bisericuța și acum în ființă, dar așa de ruinată și părăsită, « banii podului ». Mai departe, la jumătate de drum spre Ploești, e hanul din pădurea Țigănești, « conacul berzelor » și drumul spre mănăstire, până la heleșteul unde copii născuți din păcate se aruncă la ceasuri de noapte. Drept înainte e Ialomița, deprinsă a « rupe podul », râu capricios, care « când vine cât muntele, cu spume la gură, aci se face mititică, ca o broască »[1]).

Lumea satelor e cu totul alta, cu o vieață împletită din zgomotoase petreceri, la care iau parte și popii fără potcap și în opinci. In cutare « casă țărănească în forma unui coșar..., casă de gard, deslipită din toate părțile », care e cârciuma, părintele sufletesc al țăranilor e făcut să vorbească așa: « Cine joacă brâul cu mine? Eu joc și totdeodată și cânt ». Și conversația urmează așa: « Bravo, moș popo, dar, vezi, nu bombăni și de cele bisericești, că e păcatul mare! — Ce, acum dacă m'am făcut popă, nu trebuie să mă petrec și eu? — Apoi cam așa vine vorba, tătucule... — Sî, sî, sî, dârai, dârai; uitemă, iac 'așa, ba aminterea, dârai, dârai; hop odată și-altă dată, dârai, dârai, dârai »[2]).

Dar ce frumos vorbește moșul Stoica dela hanul Țigăneștilor, care nu-și închipuie ce ticăloși sânt boierii pe cari i-a îndemnat să meargă la mănăstire:

« Apoi să vezi, cucoane. Când se îngâna ziua cu noaptea, adăpam boii la puțul hăla de colo; abia scosesem găleata din puț, când mă pomenesc cu chir Radu birjarul că se oprește cu căruța acolo ca să-și adape caii, și eu, drept, l-am întrebat că ce caută de pleacă noaptea așa târziu, și mi-a spus omul că atunci îi picase mușteriii. In căruță era un boier și cu o cucoană, dar eu, de!, nu i-am văzut, fiindcă era întunerec: atâta numai știu că le-am zis să nu treacă înainte, că e Ialomița mare și că nici până acum n'a mai dat îndărăt. După

---

[1]) I, p. 82.
[2]) I, pp. 156—157.

ce le-am spus asta, boierilor le părea prea rău: se vede mititeii că aveau vreo grabă mare și, fiindcă nu aveau încotro, au fost siliți să conăcească la mânăstire. Acolo sânt și până astăzi, și nevasta mea le-a dus niște găini, niște oușoare și două ulcelușe cu lapte; dar să le dea Dumnezeu bine, că mi le-au plătit peste cap» [1].

La Cătun, Matei Lungeanu află pe aceia cu cari «se juca cu arșice pe bătătura din curtea boierească» și, înduioșat de primirea satului întreg, el le făgăduește izgonirea arendașului, chemându-i la o petrecere pe sama lui, căci știe că oamenilor «le place a da oale peste cap fără să-i coste parale». Lăsați în seama Grecului cu «harenda», mânați la muncă de zapciu și de dorobanții lui, cei cari n'au mare încredere în «gângăniile astea boiereștile» își arată aleanul astfel înaintea stăpânului întors o clipă la vatra părintească, pe care nu-l recunoaște deodată, fiindcă «dumneavoastră boierii vă schimbați ca florile și este anevoie ca să vă cunoască cineva»: «Mergem din butie în butie, cuconașule; cum este mai rău!... Am ajuns ca niște dobitoace, doar că numai jugul nu ni-l pune de gât... Beilicurile nu se mai isprăvesc; dacă arendașul are nevoie să-i muncim și peste zilele legiuite, ne ia dela lucrul nostru cu zurbaua și ne duce la dânsul... Ne pierdem vremea degeaba, ba încă păgubim și câteva găini și oușoare de poclon». Pe vechii proprietari încă i-ar răbda: «Incailea să știm că ne jupoaie de piele stăpânii noștri, iar nu străinii după drumuri» [2].

Cunoștința perfectă a vieții populare se vede și în caricatura vătășelului, «baș-vătășelului» dela Batiște, de pe «toată Batiștea», care merge la cârciumă să petrecă în mijlocul hoților și Țiganilor, «sugători de țâță de Dealul cel Mare», adică: «a cinsti cu două ciocane de rachiu și cu o acadea», dar rachiu cu «anason bun» sau cu izmă [3]). Sunt acolo: «hoți cari iese în lume când este soarele dulce... Fac toamna câte o bazaconie, iernează în pușcărie, câștigă la bani și-i bea cu prietenii vara... — Știi, mă, ce este iarna în pușcărie?.. Uite, e raiul pe pământ: îți dă stăpânirea țoale bune,

[1] I, pp. 94—95.
[2] I, pp. 147—151.
[3] I, p. 207.

încălţăminte, lemne, lumânare, mâncare şi tot ce-ţi trebue.— Dacă este aşa, în puşcărie mă duc de iarnă.— Aşa să faci, Sandule; am vorbit încă cu o mulţime de prieteni, ca să fim cu toţii». Numai «la ocnă nu prea este petrecere şi te dăulă (*sic*) ciocănitura sării» [1].

Din experienţa de avocat Bujoreanu poate reconstitui povestea Ardeleanului Ion Borhină, ucigaşul negustorului din Slatina [2], şi tot de acolo aceea a uciderii călugărului dela Tismana de către chiar tovarăşii lui de vieaţă sfântă [3].

Şi tineretul? Intre cei crescuţi în ţară sunt ofiţeri ieşiţi din şcoala de cadeţi, cari, cu riscul de a fi degradaţi şi trimeşi la Snagov, ridică sabia, care abia li s'a încredinţat, ca să apere onoarea unei surori sau unei iubite [4].

Cei veniţi din Paris au văzut uneori şi închisoarea pentru datorii dela Clichy [5], cheltuind cu «loretele din Paris, supeurile şi jocurile la noroc» şi urmând aşa şi la Bucureşti: «Ieri», spune cutare, «am cumpărat unei lorete franceze o brăţară de 200 de galbeni şi vreo şase mătăsuri», femeia fiind «frumoasă ca o cadră şi cu un spirit de drac» [6]. Câte unul e uşor atras să-şi bată joc de fata pe care o iubeşte: astfel fiul cel mai mare al boierului Dângeanu, el însuşi izvor de păcate, nenorociri şi crime. Dar fiul cel mic, Alexandru, e prezintat ca icoana însăşi a omului idealist, cu suflet drept, gata de toate jertfele. Moştenitor unic al imensei averi părinteşti, el apără la balul mascat, riscând o ceartă sau un duel, pe cele trei femei din clasa meseriaşilor, pe care le acopere de vorbe groase un tânăr fără creştere şi, invitat în casa cojocarului, el ajunge a iubi pe frumoasa fată a casei, Maria, şi, făgăduindu-i căsătorie, caută a se ţinea de cuvânt; batjocorită de vătaful de curte după ordinele, suggerate tot de el, ale boierului celui bătrân, care vrea să împiedece astfel o legătură ce ar dezonora o familie din protipendadă, logodnica află înţelegere şi iertare dela acela care o caută până în mănăstirea Dintr'un lemn, unde voise să

[1] II, pp. 66—72.
[2] I, p. 77 şi urm.
[3] I, p. 132 şi urm.
[4] I, p. 135.
[5] I, p. 141.
[6] II, p. 17.

îmbrace veşmântul lepădării de lume, şi Alexandru, otrăvit de unealta lui Stamate Dângeanu, se va stinge legat de cuvântul său până la capăt, atrăgând în mormântul său pe desnădăjduita Marie.

III

Două figuri de mizerabili se ridică din mijlocul unei societăţi care nu se deosebeşte prin originalitate şi prin desvoltarea conştientă a individualităţilor.

Una e a bătrânului boier care ştie un singur lucru: răgazul lui, huzurul lui, primirea omagiilor, satisfacerea tuturor poftelor şi tuturor capriciilor, niciun scrupul neputând să intervie pentru a-i înfrâna brutala îmbulzire.

Stamate Dângeanu e foarte mândru, într'o vreme când şi jos se arată mirarea că « au început să se boierească şi calicii »[1]), că, deşi fără strămoşi, fără nume şi fără un rang mare în boierie, fără o situaţie în Stat, aparţine grupului de privilegiaţi ale căror priviri nu se coboară măcar până la nobilimea funcţionărească de al doilea grad, necum să poată admite monstruozitatea încuscririi cu o familie de meseriaşi. In casa lui cu multe încăperi — « cineva se pierde într'o casă de boier », spune Dângeanu însuşi —, el înţelege să fie privit ca un zeu încunjurat de plecăciuni şi de complimente. Când vine la dânsul fata iubită de fiul său, pe care vrea s'o înlăture din calculele lui de viitor ori s'o nimicească, fată care a trăit într'un mediu casnic de demnitate şi a învăţat şi clase de pension, aşa încât nu se lasă luată în picioare, iată scena care se petrece, după ce el, stăpânul a tot ce vrea, o intitulează « fetico » şi ea-i răspunde fără a-l « coconi »: « Poate nu ştii, fetico, că boierilor nu le zice cineva: « domnule », ci este mai cinstit să li se zică « cocoane ». — Şi inferiorii îşi au onoarea lor în lume, şi unei fete de meseriaş, care trăieşte cu averea sa proprie şi care se bucură de oarecare independenţă socială, nu i se zice « fetico » ca unei servitoare, nici se ţine în picioare, pe cât timp nu vine să implore ajutorul nimănui ». Stamate-i explică imposibilitatea

---

[1]) II, p. 65.

căsătoriei promise de singurul său fiu: « Nimeni nu mi-ar călca în casă, mie care trăiesc cu toată lumea mare ». Dar despărțirea de acela care o iubește și care-i e și ei atât de drag ar trebui făcută cu socoteală: « Noi, boierii, nu suntem ca oamenii ordinari, să ne batem și să ne insultăm », ca să-și audă imediat: « Și meseriașii țin la onoarea lor, și mai mult încă decât mulți alții mai mari decât dânșii » [1]).

« Coconul mare » e un grozav tiran. Pe soția lui o înlătură cu vorbe grele, când se amestecă în conducerea unei gospodării pe care și-o rezervă numai lui însuși și, într'un moment, găsindu-i voința, neînduplecată, în față, o trântește jos, făcând-o să verse sânge, pentru ca pe urmă să-i trimeată agonia la cura de zăr, pe Muntele Penteleu [2]). Pe fiu pune să-l aresteze cu dorobanții și să-l trimeată cu cărucioara de poștă și o « lettre de cachet » dela Curte la o mănăstire, unde va sta supt pază [3]), ca, în Moldova contemporană, un Mihail Kogălniceanu, un Alecu Russo sau orice revoluționar dela 1848. Are cel mai adânc despreț pentru tineri « de cei cu romanțele în buzunar, de cei cu crucea în sân și de cei ce fac paradă de onoare și de popularitate »[4]). Pune să-i aducă fetele care-i plac, le adoarme ca să-și bată joc de dânsele, pune să se arunce cadavre pe stradă, dă în sama vătafului de curte țigan pe acelea care trebuie batjocorite fără a fi plăcerea lui la mijloc; pe însuși fiul care i-a aflat tainele pune să-l otrăvească. Autorul, generos, îl face să moară de remușcări pentru această din urmă și mai grozavă crimă.

Cine-l servește, când boierul vrea, cine-l îndeamnă să vreie, când duhul rău nu s'a trezit în sufletul « coconului » său, apare odată ca un cavaler de modă, jucând cărțile, curtenind femeile, făcându-le să fure dela bărbați pentru a-l întovărăși într'o escapadă, travestindu-se în călugăriță ca să ducă în pădure, ca o călăuză, spre cuibul unui fugar care e însuș el, pe soțul răzbunător și să-l ucidă; trimes la ocnă, va ajunge sfetnicul lui Dângeanu, care avea o ură veche contra aceluia pe care fapta de sânge a

[1]) II, pp. 36—44.
[2]) II, p. 114.
[3]) II, p. 109 și urm.
[4]) II, p. 27.

noului său asociat la cele rele l-a înlăturat. De fapt, cel care fusese o clipă «domnul Negreanu» şi care se pregăteşte, când îşi va face capitalul din leafa de vătaf de curte şi din daruri, să lepede şapca «de slugă» [1]), să se însoare bine şi să-şi reia locul într'o lume pe care o cunoaşte perfect cu toate îndemănările şi vicleniile ei, nu e decât un Ţigan din Ialomiţa, născut din părinţi cari au fost gazde de hoţi, apoi clăcaşi la Ciochina, unde fac şi linguri; dat la puţină carte, a început prădând pe arendaşul satului, care-şi ţine banii în «ştergar înodat la un colţ» [2]), ascunzându-şi apoi prada în pământ, pentru ca, descoperit răpede, să-şi facă o primă temniţă la «munca Giurgiului». Neagu Bulboacă ştie toate, descopere imediat orice taină, propune, ferindu-se pe cât poate de răspundere, măsurile care duc, peste trupuri de morţi, la ţintă. După cea mai neagră faptă el poate să strige, sigur de sine când trimete un nevinovat la ocnă, cu mărturiile false pe care le-a câştigat, pentru boier şi pentru sine însuşi: «Tot griji de acestea să am eu!» [3]). Faţă de stăpân e de miere: «Dacă socotiţi că aţi făcut bine, apoi bine aţi făcut, cocoane» [4]), e o formulă pe care n'ar fi descoperit-o nici Dinu Păturică. Indemnul la corupţie dela dânsul pleacă: «Să le ungem puţin buzunarele cu miere şi să facem lucrul cum se cade; altfel dăm de gât cu bună samă» [5]). Grăbit să termine fără a veni în atingere cu prevederile noii legi a tiparului, Bujoreanu nu uită să deie pedeapsa cuvenită celui cu păcatele cele mai multe.

O nobilă ură însufleţeşte pe acest om de drept contra rămăşiţelor unui trecut fără conştiinţă, ca şi împotriva parvenitismului a cărui undă înaintează şi înneacă, deşi-i lipseşte încă sprijinul, aşa de puternic pe urmă, al politicii de clientelă: «Câţi nu au purtat», scrie el, «fiare de picioare şi nu le mai simt apăsarea, ba încă sânt mari şi tari»! [6]).

---

[1]) I, p. 206.
[2]) I, p. 63 şi urm.
[3]) I, p. 306.
[4]) II, p. 117.
[5]) I, p. 251.
[6]) *Ibid.*, p. 8.

IV

O deosebită atenție merită limba. Autorul, format la școala Regulamentului Organic și purtat prin cărți, amestecă uneori, mai ales spre sfârșit, ridicule expresii la modă, dar mult mai puțin numeroase decât se obișnuia în vremea care a dat pentru povestiri pe Pantazi Ghica și în poezie pe Mihail Zamphirescu. Astfel: « naturelul », « palpità », « coronà », « raționabil », «esersà», « abandon », « cancelarist », « pronunciat », « seanță », « turnură », « a tantà », « atașè ».

Eroii lui Bujoreanu, chiar când sânt fetițe de meșteri, fără lectură de « romanțe », știu să exclame: « Sărmană mașină umană » (II, 46). Ei « fac onoare prânzului » (II, 63). Ei ascultă la țară « lamentațiile oilor și ale mieilor » (I, 175). Au « tandre priviri », « au pietate de amorul lor ». Pot ajunge « porumbițe albe la picioarele Creatorului ». Se plâng că « este un secol de când n'au văzut pe cineva ». Avocații « fixează parchetul ». « Pendulele sună oarele. »

Dar se întâlnesc cu grămada cuvinte rare sau chiar inedite: « să-l mărgenească dela dânsa » (II, 27), « zgripțoriță » (II, 33), « cuvinte încredințătoare » (II, 48), « bătrân coclit » (II, 56), « tutunar » (II, 80), « ghiorlan de-ai stăpânirii » (II, 80), « nu mai zise nici *bleau* » (II, 83), « tăgă » (II, 87), « puști cu spăngi » (II, 88), « a scofeli » (II, 117), « povăros » (II, 157), « avocatlâcuri » (I, 320), « crai » (« o să se lege craii » — la bal-mascat — « de tine »; I, 177), « biata mama *moșică* » (I, 207), « voce *miuită* » (I, 207).

Se adaugă expresii pline de miez [1]): « fură oul de supt coțofană » (I, 321), « împrejurările ce *încunjură* o pricină » (I, 321), « a merge pe drumuri ocolite » (I, 339), « o biată alegere șchioapă-oarbă » (I, 346), « stăpânirea *nu prea caută omului de ce îi este cojoaca*, ci intră cu obrăznicie în case de boieri ca și în case de cerșitori » (I, 251). « A-i suna cuiva cojoaca » (I, 298), « a cuconi » (I, 119), « a îmbrobodi ca pe o brezae » (I, 126), « a-și căuta de scărpinat » (I, 157), « șasezeci

[1]) Uneori formule personale, pline de poezie: « Soarele pare totdeauna mai plăcut după o furtună lungă » (I, p. 350). « Nu se vorbește de fericiri viitoare unui om nenorocit » (II, p. 7).

de galbeni *de colea* sânt?» (I, 203), «crede-mă, măiculiță, să te crează Dumnezeu» (I, 208), «a nu veni mort-tăiat» (I, 215), «prăpădi-m'aș după pământ» (I, 220), «ce mai bărbați proști au ieșit astăzi la maidan» (I, 44), «un noroc cât Colțea» (I, 51), «că a dracului e vorba românească: și când mulțumește, cineva, pare că înjură» (II, 33), «omul se îngrașă de ce-i place» (II, 57), «umblă ca nimenea după pământ» (II, 57), «o să te trezești *într'o zi albă* mort în coșarca aceea de noapte» (II, 70), «mai hăis încoace și pe la noi» (II, 71), «te-ai apucat să îndrugi la șirăte-mărgărite» (II, 80), «nu a voit ariciul să mă ajute, și pace» (II, 90), «moarte fără bănuială nu se poate» (II, 97), «a făgădui ce pe apă nu curge» (II, 118), «a face capul doage» (II, 206), «a-și năpusti casa» (II, 112). Și reminescențe ale trecutului fanarioto-turcesc: «ișalà, bașalà; chef acum» (II, p. 14)!

V

La 1864, Bujoreanu revine la teatru prin *Judecata lui Brânduș*. Cu Brânduș, negustor de grâne, cu grefierul Răpezeanu, «vechilii» (avocații) Ghizdaveț și Trăncănescu, cu magistrații, pe cari și în roman îi vom găsi bine caracterizați de cine-i putea cunoaște așa de bine, ca avocat, Ișliu, Găman, Palati, Mehmengeà, Verigescu, plus aprozii și jandarmii, cu Șnaps, «berar și profesor de duel», și o chelneriță, cu femeile de spața Andreiascăi și Eftihiei, el pune în picioare, cu adevăr și vioiciune, o întreagă lume care-și spune în adevăr vremea ei[1]). Povestea lui Brânduș, prădat la Brăila, plecat la Viena după cercetări, socotit ca înecat și care vine să-și ceară înapoi nevasta dela noul soț Repezeanu, e prezentată aici din nou, în forma dramatică [2]). Până și hazlia plimbare dramatică a celor doi soți ai Eftihiei e prezentată cu pricepere (p. 9). Urmează dialogul:

Repezeanu (tremurând, cu frică): Ce poftești, domnule?

Brânduș (tremurând de necaz): Pe mine îndrăznești să mă întrebi ce poftesc?.. Dar știi cine sunt eu?

---

[1]) Expresii cum e «câștigă ușa din fund» (p. 95), fac a se bănui vreun original francez pentru intrigă.

[2]) Și aici descoperiri în limbagiul popular: «a lepăda negrele» (p. 7), «ponturi» (p. 10), «aprozie» *(ibid.)*. «A pune în capange» (p. 11), «vechilet» (p. 15).

Repezeanu: Nu am cea mai mică plăcere să te cunosc. Te văz în casa mea și te întreb ce cauți într'însa?

Brânduș: In casa ta?.. Aceasta este casa ta? Și de când, mă rog?

Repezeanu: De când m'am însurat.

Brânduș: Cu cine?

Repezeanu: Cu Eftihia, pe carea am găsit-o văduvă.

Brânduș: Ha, Ha; văduvă... Dar eu sunt mort, tâlharule, ori tare și voinic? (cu furie) Răspunde, cum ai îndrăznit să te însori cu nevasta mea?

Repezeanu (cu frică, dar făcându-și curaj): Nevasta ta?.. (cu despreț) Atât... Dacă erai însurat, trebuia să trăiești cu dânsa, iar nu să mori și după un an să înviezi ca stafiile» [1]).

Și judecata de pe la 1850—1860 e înfățișată cu un perfect adevăr, în actul al doilea. Nu lipsește încă de aici «sulișorul» de bani care face minuni [2]). Este și bietul moșnean care vine «cale de nouăsprezece poște și jumătate» [3]). Și morala o exprimă Găman: «Tot omul trebue să caute a se chivernisi cum poate» [4]). La vechea poveste Bujoreanu a făcut un adaus, cu duelul și descoperirea că Repezeanu e însuși hoțul dela Brăila, așa că Brânduș își redobândește dorita soție.

La 1894 încă, bătrânul încerca satira politică din *Bătăușii*, «tablou de moravuri», în care e mult de cules pentru dedesupturile politice de acum jumătate de veac, pe lângă un număr de cuvinte care nu se pot găsi nicăiri aiurea. Antisemitismul de acolo se întâlnește și în canțoneta *Zulufenblum sau Drepturile Ebreilor* (1879) și în cărticica de polemică *Ebreii în România* (1885). Totul e, firește, supt literatură și valoarea documentară lipsește și ea [5]).

---

[1]) I, p. 9.
[2]) I, p. 11.
[3]) I, p. 12.
[4]) I, p. 20.
[5]) A se adăugi: *O floare la Plevna, romanță* (1880). La 1882 el face o călătorie la Petersburg (după însemnările lui).

MEMORIILE SECŢIUNII ISTORICE

SERIA III

	Lei
TOMUL I (1922—23):	100.—
TOMUL II (1923—24):	130.—
TOMUL III (1924—26):	840.—
TOMUL IV (1924):	160.—
TOMUL V (1925—26):	160.—
TOMUL VI (1926—27):	300.—
TOMUL VII (1927):	300.—
TOMUL VIII (1927—28):	320.—
H. PETRI. Relaţiunile lui Jakobus Basilicus Heraclides cu capii Reformaţiunii	25.—
ANDREI RĂDULESCU. Izvoarele Codului Calimach	18.—
N. IORGA. Imperiul Cumanilor şi Domnia lui Băsărabă	10.—
N. IORGA. O gospodărie moldovenească la 1777 după socotelile cronicarului Ioniţă Canta	12.—
I. LUPAŞ. Doi umanişti români în sec. al XVI-lea	20.—
N. IORGA. Brodnicii şi Românii	20 —
P. P. PANAITESCU. Contribuţii la opera geografică a lui D. Cantemir	25.—
G-ral R. ROSETTI. Regulamentul Infanteriei franceze din 1 August 1791 şi influenţa lui asupra regulamentelor de cari s'au servit oştirile româneşti sub Regulamentul Organic	15.—
G-ral R. ROSETTI. Notele unui ofiţer norvegian înaintea şi în timpul războiului de neatârnare 1876—1878	35.—
GR. NANDRIŞ. Patru documente dela Ştefan-cel-Mare	15.—
N. IORGA. Rătăcirile în Apus ale unui pretendent român, Ioan Bogdan, în sec. al XVI-lea	15.—
N. IORGA. Francmasoni şi conspiratori în Moldova secolului al XVIII-lea	5.—
Dr. ANDREI VERESS. Nunţii apostolici în Ardeal	30.—
N. IORGA. Din originile politicianismului român: O acţiune de opoziţie pe vremea Fanarioţilor	8.—
N. IORGA. Informaţii spaniole despre războiul nostru pentru independenţă	32.—
G. CANTACUZINO. Colonizarea orientală în Illyricum	35.—
TOMUL IX (1928—29):	200.—
N. IORGA. Cronicele turceşti ca izvor pentru istoria Românilor	12.—
N. IORGA. Portretele Domnilor noştri la muntele Athos	20.—
D. ONCIUL. Românii şi Ungurii în trecut	15.—
S. GREAVU-DUNĂRE. Bibliografia Dobrogei, 425 a. Hr.—1928 d. Hr.	80.—
N. IORGA. Portrete şi lucruri domneşti nou-descoperite	20.—
N. IORGA. Comemorarea lui Francesco Petrarca	20.—
N. IORGA. Un boier de provincie în timpul Eteriei şi Reg. Organic	10.—
Păr. H. INGIGIAN. Mărturii armeneşti despre Valahia şi Moldova	35.—
G-ral R. ROSETTI. Rapoarte daneze asupra războiului din 1877—1878	10.—
TOMUL X (1929):	400.—
G-ral R. ROSETTI. Câteva săbii ale lui Constantin Brâncoveanu	15.—
CL. ISOPESCU. Documenti inediti della fine del Cinquecento	70.—
N. BĂNESCU. Acte veneţiene privitoare la urmaşii lui Petru-Vodă Şchiopul	60.—
G. SOFRONIE. Principiul naţionalităţilor în Dreptul internaţional public	100.—
N. IORGA. Originea moldoveană a lui Enăchiţă Văcărescu	8.—
I. LUPAŞ. « Chronicon Dubnicense » despre Ştefan-cel-Mare	10.—
P. P. PANAITESCU. Miron Costin, Istoria în versuri polone	85.—
N. IORGA. I. Intre Domnii Moldovei şi ai Ţării Româneşti, cum se făcea corespondenţa; II. Zugravi noui şi vechi	10.—
N. IORGA. Scrisori domneşti din arhivele din Stockholm	20.—

	Lei
TOMUL XI (1930):	340.—
N. IORGA. Există o scrisoare de trădare a lui Mihai Viteazul?	30.—
G-ral R. ROSETTI. I. Ştiri mărunte şi note relative la istoria armamentului la noi. II. Când s'a adoptat steagul tricolor la noi	20.—
G. BALŞ. I. Biserica din Lujeni. II. Pridvorul bisericilor moldoveneşti.	50.—
S. MEHEDINŢI. Coordonante etnografice. Civilizaţia şi cultura	60.—
N. IORGA. I. Originea lui Ştefan Răzvan. II. Petrecerea lui Vasile Lupu în exilul dela Constantinopol	10.—
G-ral R. ROSETTI. Războiul dela moartea lui Ştefan-cel-Mare până la acea a lui Matei Basarab. I. Armamentul	25.—
N. IORGA. Octoihul Diacului Lorinţ	15.—
ANDREI RĂDULESCU. Juristul Andronache Donici	30.—
G-ral R. ROSETTI. Războiul dela moartea lui Ştefan-cel-Mare până la acea a lui Matei Basarab. II. Organizarea	25.—
ION I. NISTOR. Decorarea lui Avram Iancu şi a camarazilor săi	55.—
ANDREI RĂDULESCU. Asemănările între ideile primitive ale poporului din Bretania şi ale poporului român	20.—
TOMUL XII (1931—32):	300.—
ANDREI RĂDULESCU. Influenţa belgiană asupra Dreptului român.	25.—
N. IORGA. Un pact de familie şi o nuntă domnească în 1587.	7.—
N. IORGA. La cronologia vechilor Domni moldoveni	5.—
N. IORGA. Pretendentul Nicolae Basarab în Elveţia	5.—
ION I. NISTOR. Opera d-lui N. Iorga	10.—
ION I. NISTOR. Un român iscoadă la 1683 în tabăra Regelui Sobieski la Viena	20.—
N. IORGA. Testamentul lui Nicola Nicolau	12.—
N. IORGA. Apelul către unire al lui Cuza-Vodă la 1859	5.—
N. IORGA. Un nou izvor cu privire la Mihai Viteazul şi Radu Şerban.	12.—
G-ral R. ROSETTI. Războiul dela moartea lui Ştefan-cel-Mare până la acea a lui Matei Basarab. III. Tactica	50.—
N. IORGA. « Moşnenii » din Cremenari	18.—
N. IORGA. Mormântul Doamnei Neaga şi al neamului ei	5.—
N. IORGA. Publicaţii străine privitoare la istoria contimporană a Românilor	5.—
N. IORGA. Moşnenii de pe Verbilău şi de pe valea Buzăului	12.—
N. IORGA. I. Pedagogia unui jurisconsult fanariot din Bucureşti la 1780. II. Intoarcerea unei pribege: Doamna Maria Minio	15.—
N. IORGA. Contribuţii la istoria modernă a Galaţilor	20.—
ALEX. LAPEDATU. Din grijile şi greutăţile unei domnii	25.—
N. IORGA. Ştiri nouă privitoare la familia lui Petru Şchiopul	15.—
G-ral R. ROSETTI. Războiul, dela moartea lui Ştefan-cel-Mare până la acea a lui Matei Basarab. IV. Fortificaţiunea	40.—
TOMUL XIII (1932):	300.—
N. IORGA. Un cugetător politic moldovean dela jumătatea secolului al XIX-lea: Ştefan Scarlat Dăscălescu	45.—
N. IORGA. Doamna Elina a Ţării-Româneşti ca patroană literară	10.—
I. I. NISTOR. Bisericile şi şcoala greco-română din Viena	45.—
N. IORGA. Ceva din legăturile domniilor româneşti cu Ierusalimul	20.—
N. IORGA. Două scrisori ale lui Atanase Anghel	10.—
N. IORGA. Domnitorii români Vasile Lupu, Şerban Cantacuzino şi Const. Brâncoveanu în legătură cu Patriarhii Alexandriei	5.—
N. IORGA. Radu Cantacuzino	10.—
N. IORGA. Donaţiile româneşti pentru Megaspileon şi Vlah-Sarai	5.—
N. IORGA. B. P. Hasdeu ca istoric	5.—
N. IORGA. In jurul pomenirii lui Alexandru-cel-Bun	10.—
I. I. NISTOR. Contribuţii la relaţiunile dintre Moldova şi Ucraina.	30.—
ION I. NISTOR. Din corespondenţa lui Todleben dela Plevna	40.—
ALEX. LAPEDATU. Campania polonă în Moldova la 1686	25.—
N. IORGA. Un pedagog « moldovean » pe la 1800	5.—